

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כח, תשל"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על הניטש בויכוח

לעניין שנידון במאמרה של רחל לנדאו ("לשוננו לעם" רע"ב, עמ' ח-יד) מבקש אני להעיר הערות אלה:

א. הפועל נטש בעברית המקרא משמש בבניין קל, הן כשהוא יוצא ("נטש את...") והן כשהוא עומד — בדומה לפועל פשט, השותף עם נטש בחלק מתחום משמעויותיו. שלא כאנגלית יש לעברית רגישות רבה להבחין בצורה בין פועל עומד ליוצא, והשוויון בצורה לא היה מעיקרו בה, אלא נוצר בתהליכים היסטוריים שונים¹. לפיכך אתה מוצא לא רק העתקת הפועל העומד שבבניין קל או נפעל, כשהקל כולל יציאה ועמידה כאחד, כמו פָּסַק <נפסק, יָסַף <נוסף, כבר במקרא, אלא גם העתקת פועל עומד שבבניין קל אל נפעל במרוצת הדורות, כשאינן אותו הפועל בבניין קל משמש גם יוצא, כמו שהוא בכגון אָבַד שנעתק לנאבד, חָדַל שנעתק לנחדל, ואף ראיתי בימינו שימוש נשָׁרַד (אינו רשום במילונים) במשמעות "שָׁרַד". אכן זהו היסוד ל"תשלום" (סופלציה" בלעז) של הבניינים קל ונפעל זה לזה בכגון: יָגַש / נָגַשׁ, יָדַח/נָדַח, נָכַה, גָּכַח, תָּתַד/נָתַד². בנוסחו של

1. עי' במחברתי "לשון עתיקה במציאות חדשה" ("לשוננו לעם ל"ה-ל"ז), עמ' 62 ואילך.

2. בספרי "עברית וארמית נוסח שומרון", פרק ה' (בדפוס), עמ' 165-166, תמצא דוגמאות נוספות ע"פ מסורת השומרונים בקריאת התורה.

המקרא, שאסור לשנות מפתיב אותיותיו, יכלה מציאות לשונית זו, כלומר המעתק מקל לנפעל של הפועל העומד, להתגלות רק בפועלי פ"נ, אבל בספרות המאוחרת ממנו הדבר אינו מוגבל למה שהפתיב מתיר. מתוך כך ברור, משום מה מצאנו במקרא פנגד צורות הקל נָטוּש ("והנה נָטָשִׁים על פני כל הארץ", שמ"א ל, טז), וְנָטַשׁ המלחמה (שמ"א ד, ב), צורת עבר נָטָשׁוּ (ישעיה טז, ח) בנפעל, וְלֹא "נָטָשׁוּ", שנשתיירה ברגיל לפועל היוצא. הוא הדבר שראינו בניקוד נָטָשׁ, נָטַשׁ ודומיהם.

לכאורה יש במקרא, כפי שהוא לפנינו בניקודו, משורש נטש נפעל גם בכתיב האותיות: וַיִּנְטָשׁוּ; אבל לאמתו של הדבר הנפעל מוכח רק מן הניקוד. ואילו פתיב האותיות מתיר להניח, ששימשו המחברים הקדמונים (ספרי שופטים ושמואל) בפיעל דוקא, על פי היחס הידוע בתקופה הקדומה ביותר של הלשון בין קל, הוא הפועל ה"פשוט", ובין פיעל, הוא הפועל ה"חזק", שעיקר חזקו בריבוי הנושאים, ואכמ"ל³. על כל פנים אין אנו צריכים להסבר המחופם (שלא להשתמש בחדוש הצורם והמיותר "מתחפם"), כי כל תכליתו של השימוש בנפעל אינה אלא להשלים את מערכת הנטייה של "נטוש ויפוח" בעבר ובעתיד, כדי "להימנע מצורות הפועל המורפבות". שכן ה"חדוש" ניטש יוצא בפירוש מניקוד המקרא, והוא אף מתחייב ממש מדרך התפתחות העברית. היחס שבין ניטש מכאן ובין "היה נָטוּשׁ" מכאן כלום

3. עי' "לשוננו", פרך כב (חשי"ח), עמ' 239.

שונה הוא מן היחס שבין נאבד ל"היה אָבֹד"? כשג' שלא נוצר
נאבד מן "היה אבֹד", אף נִיטֵש כך.

ב. הטענה, כי מן השימוש בנפעל שבמקרא "ועד נִיטֵש
הוֹנֵחַ הדרך ארוכה", אפשר אולי לטעון, אם מניחים, כפי
שר"ל מניחה, "מעתיק מטאפורי". אך מי שצירף צירופים כמו
"ניטשה מלחמה", "ניטש קרב", "ניטש ויכוח", חש את
המשמעות הפשוטה, הבלתי־מושאלת של נִטֵש = פָּשַׁט;
וכשם שיקשה לומר, כי בצירופים "פשטה המלחמה", "פשט
ויכוח", "פשטה המגפה" וכיוצא בהם יש מעתיק מטאפורי, אף
בנרדפיו המצורפים לפועל נִטֵש כן. אין כאן לא השאלה ולא
"ניב" (= בטוי קפוא), שכן כל רכיב שבהרכב עומד
במלוא משמעותו. אותה משמעות עצמה נתונה לנו בשם
נְטִישוֹת.

ג. הקביעה, כי "במשמעות זו בא נָטוּש כנשוא בלבד",
מעוררת ספקות לנוכח מה שהמחברת מזכירה "קרב הדלפות
והשמצות הנטוּש לאחרונה"; וכל שכן לנוכח
והסוסים ירוצין גם ישורין
כצפֵּעוֹנִים נְטוּשִׁים ממאורה
(ר' שמואל הנגיד, דיואן, מהדורת ד' ירדן, עמ' 8, ויש עוד).